

SORT SPEJL – refleksioner mellem lys og mørke

Af Trine Rytter Andersen.

Der er en ulmende uhygge indbygget i titlen 'SORT SPEJL': For når noget 'går i sort', er det holdt op med at virke, ligesom den sorte klædedragt før i tiden var tegn på sorg, og at den efterladte i sorgperioden var gået følelsesmæssigt i stykker. Vi er så fortrolige med det klare spejl og dets effekter – mørket derimod, som fremkaldes i vores bevidsthed, når vi forsøger at forstå det sorte spejls karakter, er langt mere urovækkende. Sådan er det i øvrigt ofte, når vi taler metaforisk om 'det sorte'. For 'sort' betegner mørket, både det konkrete og det i fantasien, og det har altid været stedet, hvor skyggerne har gemt sig, der hvor de har stået på lur og der hvor de har vokset sig store og uregerlige.

I denne udstillings-sammenhæng skal 'SORT SPEJL' forstås i modsætning til det klare spejl, som jo åbenbarer tingene, og som vi er fortrolige med at kigge ind i og betragte os selv i. Det sorte spejl derimod afviser vores blik, er hemmelighedsfuldt og måske endda ligefrem fjendtligt og truende. SORT SPEJL handler om det bagvedliggende - det obskure, der gemmer sig i mørket, som vi ikke kan - eller ikke tør - fremkalde i det klare spejls lys. SORT SPEJL undersøger det anelsesfulde, det vi kan fornemme og derfor tiltrækkes af, samtidig med at vi måske også frygter det.

Vi bryder os ikke om mørket – alene af den grund, at det bremser synet og frarøver os vores overblik, så vi risikerer at tabe kontrollen over omgivelserne og situationen. Når det sker aktiveres vores psykologiske mørke, den lurende angst, som vi alle rummer, og som det faktiske mørke sætter os i forbindelse med, når vi er sårbare, ensomme og bange.

I takt med at vi modnes, lærer vi som regel at håndtere mørket, såvel det indre som det ydere. Nattemørket er et faktum et livsvilkår, som vi indretter os med. Men det mørke, vi har i vores sind og dybt i vores underbevidsthed, kan røre på sig af mange forskellige årsager, og de fleste af os gennemlever tider, hvor mørket skræmmer os. I sådanne perioder sover vi med lyset tændt, fordi vi ikke kan berolige os selv i en grad, som gør det muligt for os at hengive os trygt til mørket i soveværelset. Selv om vi ved, at det er irrationelt, har vi brug for lyset for at føle os trygge. Vi frygter kontroltabet, som opstår, når vi vågner op til mørkets omklamring – der hvor vi ikke kan se omgivelserne og hvor fantasien har frit spil. Selv om angsten kommer inde fra os selv, forhindrer lyset i rummet frygten i at overmande os.

Fordi det faktiske mørke spejler vores ubevidste psykologiske mørke, er mørket og det sorte, metafor for en lang række tilstande på individniveau, ligesom det er det for kollektive tilstande på samfundsplan. Vi taler om sorte sjæle og formørkede sindstilstande af forskellig art og om mørkets kræfter og om mørkemænd og -kvinder. Ligesom vi taler om sortsyn, sort samvittighed og sort had.

*

Mange mener, at vi befinder os i en tid, hvor mørket vokser og fortættes rundt omkring på Jorden. Mediebilledet er fyldt med den formørkelse, som er hadefuld og uforsonlig og som skaber krige og ufred så mange steder lige nu. Der er overalt kampe om ressourcer, indflydelse og magt, og de bærer ofte præg af den mørke magt, der beriger sig på andre menneskers og på naturens bekostning og som nægter at arbejde med et langt og bæredygtigt perspektiv for øje.

*

SORT SPEJL forsøger at fravriste mørket dets hemmeligheder ved at undersøge det og derved belyse dét, som det skjuler. Kontekstgruppen formulerer det således i en tekst udarbejdet i fællesskab i forbindelse med konceptualiseringen af SORT SPEJL: 'Når alt håb er ude og tiden virker sort, står kunsten klar til at udforske, afspejle og kaste nyt lys ind i mørket. Måske i et forsøg på at genskabe noget, finde en (ny) mening. Måske ligger der dybt i mennesket en evne til på trods af alt, at skabe sammenhæng – igen: En evne til at se nuancer i mørket - det sorte spejl? ¹

*

Når vi er i balance individuelt og som samfund, spejler vi os i verden og da forekommer den at reflektere os gennem det lyse spejl. Når vi er bange og ude af balance sker det omvendte og da kan vi ikke længere spejle os i verdens lys, da drages vi ind i mørket såvel i den ydre verden som indad i vores følelser og sind.

*

¹ Citat fra gruppens egen tekst skrevet ifm. konceptualiseringen af udstillingen SOERT SPEJL på SAK.

Mørket har også en spirituel dimension, der knytter sig til verdensrummets mørke, der med dets stjernelys rummer et potentiale og personificerer det ukendte - det ubegribelige. Mystikere har i århundrede dyrket himmellegemerne og mørket og deres obskure og forførende magi, og videnskabsmænd har betragtet universet med lige så stor lidenskab og tænkt store abstrakte tanker herom. På mange måder giver det menig at sige, at videnskaben har spejlet Jorden i universet. Ligesom vi som enkelt individer, har spejlet os i verdensrummet og ledt efter svar i universet, som kunne gøre os klogere på os selv.

Kvantefysikken, der markerer et opgør med Newtons mekaniske verdenssyn, har gennem udforskningen af atomernes og stoffets reaktionsmønstre, også åbnet for en videnskab, som i lyset af de naturvidenskabelige gåders kolossale rigdom og kompleksitet, ikke længere finder det nødvendigt at adskille videnskabelighed og mystik. Mange store videnskabsmænd, bl.a. Niels Bohr, har gennem deres forskning fået en næsegrus ydmyghed og beundring overfor den natur, der udgør hele det naturvidenskabelige genstandsfelt. Det skyldtes det faktum, at mængden af ubesvarede videnskabelige spørgsmål ser ud til at være nærmest proportional med mængden af de spørgsmål, der besvares. Af den grund hensættes videnskabsmanden i en tilstand af kronisk undren: En 'mystificeret' og gådefuld tilstand, som bemægtiger sig hans opmærksomhed og hvori intuitionen er en væsentlig medspiller og derved på mange måder får dele af videnskabsmandens arbejde, med at forsøge at trænge ind i det uforståelige, til at minde om mystikerens.

Kunstneren har en frihed, som videnskabsmanden ikke har – nemlig den at han ikke skal føre bevis for sine resultater. Kunstneren kan frit hengive sig til sine intuitive impulser og følge sin lyst i processen med værket. Alligevel er det tankevækkende, at der næppe findes en kunstner, som ikke har oplevet, hvordan et værk, som trækker på intuition, pludselig bliver styrende i en grad, som havde det sin egen vilje. En vilje så stærk at kunstneren kan opleve, at værket nærmest bruger kunstneren som redskab for at komme til syne og ikke omvendt. Det skyldes, at kunstneren er i en tilstand af 'flow', hvorunder han ikke tænker men handler på impulser, som i flow formidler sig ubesværet og med lynets hast fra hans underbevidsthed. Kunstnere kan skabe fantastiske ting i flow, ligesom videnskabsmanden kan få dybe indsigter i samme tilstand. Grunden til at det opleves som 'mystisk', er at den, som er i flow pludselig har adgang til underbevidsthedens ubegrænsede lager af indtryk og sansninger, som gør ham klogere end han er, når han kun opererer ud fra sin normale begrænsede bevidsthedstilstand.

*

Kunstnerne bag SORT SPEJL, tror af forskellige kulturelle årsager, men også inspireret af kvantefysikken, på en større sammenhæng end den, som øjet ser - en universel samhörighed, som kun kan anes og begribes intuitivt eller fuldkommen abstrakt. De skriver: 'I universet ligger en usynlig sammenhæng mellem det, der umiddelbart virker adskilt. En handling ét sted, forårsager en mikroskopisk bevægelse i partikler og stof et andet sted. Vi mennesker tror måske, at vi kan være tilstede i verden, alene og uden sammenhæng. Men et eller andet forbinder os. Partikel for partikel spejles hver eneste lille bevægelse, uanset om vi kan se det eller ej.'²

*

KONTEKST forsøger, sammen med gæsteudstillerne, at etablere en samtale mellem dem og os, hvorved det bliver muligt at betragte det sorte spejl uden frygt og uden at det afviser os og lukker os ude med dets mørke. Udstillingen består af en lang række væsensforskellige værker og gennem et sammenblandingkoncept forbindes usynlige tråde mellem dem, som jo i udgangspunktet aldrig før har været præsenteret i samme rum. I stedet for den klassiske ophængning, hvor der er god afstand mellem de individuelle udstilleres værkafsnit, søger KONTEKST sammenstødene, snitfladerne og dialogerne: Det kontrapunktiske hvor værkernes mødes på et eksplicit og bevidstgjort plan. Derigennem skabes en mere direkte, måske endda påtrængende, æstetisk synergi, der overskrider de enkelte værkers udsagn til fordel for en mere kompleks kollektiv røst.

Denne strategi forudsætter naturligvis, at kunstnerne er parate til at opgive deres individuelle udstillingsterritorier til fordel for et mere samarbejdende udstillingslandskab, der i højere grad undersøger, hvad værkerne kan i samspillet med hinanden, end hvad de kan, når de præsenteres serielt og tydeligt adskilte fra hinanden, som man oftest ser det i mere traditionelle ophængninger.

*

Teksten her har udviklet sig som en form for fri associerende metalæsning af de værker og tekster, som jeg har set og læst i forbindelse med forberedelserne til SORT SPEJL. Jeg beskriver ikke enkeltværker men til gengæld spejler tekstens indhold på væsentlige punkter, de billeder og det indhold, som kunstnerne

² Citat fra gruppens egen tekst skrevet ifm. konceptualiseringen af udstillingen SOERT SPEJL på SAK.

fremmaner i udstillingen. Jeg har været meget inspireret af at skrive teksten og det er altid vældig opløftende, når kunsten virker på denne befrugtende facon.

Her til slut får jeg lyst til at nævne tre tankevækkere, som jeg faldt over for ganske nylig, og som jeg selv har tænkt en hel del over og derfor nu giver videre til dig at spekulere over og måske genkende og spejle dig i:

1) Forskning peger på, at vi mennesker er genetisk disponerede for at gå i krig: Sammen med chimpanser og myrer er vi de eneste arter, som organiserer os med våben og gør fælles front mod det, vi opfatter som fjenden. Som art er mennesket meget aggressivt. At vores nedarvede splid-gen er dominant, er historien så rig på beviser for, og at genet stadig er velbevaret og stærkt, taler nutiden lige så øredøvende højt om. Guderne skal vide, at der arbejdes på højtryk rundt omkring for at forhindre krige og fortræd, men meget tyder på, at det kun sjældent nytter, fordi for mange menneskers aggressivitet er alt for stor, og aggressiviteten – ikke angsten – er i den grad signifikant for vores krigeriskhed. Aggressive mennesker er, når de føler sig truede, tilbøjelige til at udpege en særk leder, som viser vilje til at gå forrest i krigen.³

2) Apropos den stærke leder så påviser splinterny dansk forskning, at mennesker, som er bange for sygdomme og smittefarer er langt mindre imødekommende over for fremmede mennesker og især overfor nogen, som ikke umiddelbart ligner dem selv.⁴ For de af os der husker, at en hvis Hr. Hitler var så besat af hygiejne, at han kaldte sit folkemord for 'racehygiejne', giver disse forskningsresultater desværre død god mening!

3) Hertil kan vi lægge livslange observationer af en af Europas fineste hjerner sociologen Zygmunt Baumann, som siger om det moderne menneske: At dets helt store katastrofe er den ensomhed og sjælelige hulhed, som en overdrevet individualisme og materialismen ser ud til at afstedkomme for rigtig mange af os. Individualismen har nemlig den negative effekt, at vores lyst og evne til at forbinde os med andre mennesker eroderer. Når vi ikke hengiver os til kontakten med hinanden, udhules vi sjæleligt og det er et kæmpestort problem for vores mulighed for at løse vores individuelle og fælles problemer nu og i fremtiden.⁵

³ Hørt på P1 – men jeg kan ikke finde programmet længere – undskyld.

⁴ DR P1: Videnskabens Verden: Frygt for bakterier gør os fremmedfjendske. D. 02.05.217

⁵ Fra den svenske dokumentarfilm: The Swedish Theory of Love by Erik Gandini, hvori den 90årige polske sociolog Zygmunt Bauman forklarer individualisme i vores moderne samfund. Video offentliggjort på youtube den 19. okt. 2016

*

'I en tid, hvor verden er et SORT SPEJL og virker usammenhængende og formørket, kan det være en lettelse, når kunsten knuser det sorte spejl, og samler stumperne til noget, der minder os om det, vi længes efter. Noget, som igen kan inspirere os og foranledige, at vi atter kan få øje på lyset.'⁶

*

Denne tekst er jo af gode grunde skrevet, før SORT SPEJL bliver installeret i udstillingsrummene. I min egenskab af kurator og forfatter, er jeg derfor i skrivende stund ganske spændt på, hvor langt kunstnerne er parate til at gå med mig i bestræbelsen på at skabe en udstillingsoplevelse, hvor værkerne virker lige så meget i kraft af deres naboskaber som i kraft af sig selv? Dagene hvor vi installerer udstillingen, vil vise, i hvor høj grad kunstnerne er i stand til at slægge på deres individualisme og derved måske formildne det sortsyn, som forskningen fremmaner. Kan de det, er der måske også håb for alle vi andre? Og for at udstillingen formår at kaste lys ind i det sorte spejl til glæde og inspiration for os alle.

Du kære læser, må se udstillingen og vurdere, om hensigterne blev indfrieede og ikke mindst, om du finder noget – mørkt eller lyst – på din vej, som du kan spejle dig i?

*

Vi mødes gennem kunsten!

Rigtig god fornøjelse.

⁶ Citat fra gruppens egen tekst skrevet ifm. konceptualiseringen af udstillingen SOERT SPEJL på SAK.